

Список використаної літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. – Ірпінь, 2005.
2. Кримінальний процес України: Посіб. / За заг. ред. В.В. Назарова. – К., 2010.
3. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: Навч. посіб. – К., 2007.
4. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К., 1996.
5. Цивільний кодекс України // ВВР. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
6. Про інформацію: Закон України // ВВР. – 1992. – № 48. – Ст. 550.
7. Основи законодавства України про охорону здоров'я // ВВР. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
8. Сімейний кодекс України // ВВР. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
9. Про психіатричну допомогу: Закон України // ВВР. – 2000. – № 19. – Ст. 14.
10. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України // ВВР. – 2000. – № 29. – Ст. 228.
11. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України // ВВР. – 1994. – № 27. – Ст. 218.
12. Кримінальний кодекс України. – К., 2001.
13. Удалова Л.Д. Кримінальний процес України: Навч. посіб. – К., 2007.

Надійшла до редакції 24.01.2012

ЮСУБОВ В.В., прокурор
(прокуратура Донецької області)

УДК 343.13

ТИПОВІ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНУ ПРИ ПРИЙОМІ, РЕЄСТРАЦІЇ, ОБЛІКУ ЗАЯВ І ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ЗЛОЧИНИ І ЇХ ВИЯВЛЕННЯ ПРОКУРОРОМ

Досліджено роль і місце прокурора у забезпеченні прав громадян на стадії порушення кримінальної справи, розглянуто основні причини зростання негативних тенденцій у сфері реєстрації заяв і повідомлень про злочини, а також засоби виявлення наглядаючим прокурором порушень закону під час прийому і реєстрації заяв про злочини.

Ключові слова: прокурор, права громадян, реєстрація заяв і повідомлень про злочини, прокурорський нагляд, гарантії прав громадян.

Исследуются роль и место прокурора в обеспечении прав граждан на стадии возбуждения уголовного дела, рассматриваются основные причины роста негативных тенденций в сфере регистрации заявлений и сообщений о преступлениях, а также средства выявления надзирающим прокурором нарушений закона во время приема и регистрации заявлений о преступлениях.

Ключевые слова: прокурор, права граждан, регистрация заявлений и сообщений о преступлениях, прокурорский надзор, гарантии прав граждан.

This article investigated the role and place of the prosecutor in securing the rights of citizens under criminal investigation, the basic reasons for the growth of negative trends in the registration statements and reports of crimes, as well as a means of identifying the supervising prosecutor of violations of law during the reception and registration statements about crimes.

Keywords: attorney, civil rights, registration statements and reports of crimes, prosecutor's supervision, guarantee citizens' rights.

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Особлива роль у цьому відводиться прокуратурі.

Початковою стадією кримінального процесу є стадія порушення кримінальної справи. Сутність даної стадії не полягає безпосередньо у порушенні кримінальної справи, а охоплює діяльність правоохоронних органів з прийому, реєстрації і розгляду заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються. Порушенню кримінальної справи у необхідних випадках передують попередня перевірка, результати якої дають підстави для порушення кримінальної справи.

Питанням прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, значну увагу в своїх дослідженнях

приділяли С.А. Альперт, І.В. Вернидубов, В.І. Галаган, М.С. Строгович, В.П. Шибіко, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, П.М. Каркач, М.Й. Курочка, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, М.А. Погорецький, В.В. Назаров, М.І. Мичко, А.П. Бегма, Р.Р. Трагнюк, Г.А. Середа та інші вчені.

Не є секретом та обставина, що шляхом прийняття безпідставного рішення про порушення кримінальної справи або про відмову в її порушенні органи МВС мають можливість штучно регулювати рівень злочинності по регіону в цілому або по окремих напрямках [1, с. 35].

При здійсненні нагляду за законністю рішень, які приймаються при перевірці заяв і повідомлень про злочини, прокурори керуються вимогами ст. 100 і ст. 227 КПК. Стаття 227 КПК визначає, що прокурор не менше як один раз на місяць перевіряє виконання вимог КПК про прийняття, реєстрацію і вирішення заяв і повідомлень про злочини. Така вимога закону чітко прокурорами виконується, і вони захищають права громадян, незважаючи на те, що останні не звертались до прокуратури [2, с. 79].

Актуальність проблеми дотримання обліково-реєстраційної дисципліни обумовлена низкою обставин, серед яких головними є такі: високе значення суворого дотримання вимог закону при прийомі, реєстрації заяв і повідомлень про злочини для забезпечення прав і свобод постраждалих від злочину і осіб, причетних до їх вчинення; безперервне протягом тривалого часу зростання порушень обліково-реєстраційної дисципліни, головним з яких є приховування злочинів від обліку; чільне за обсягом місце прокурорського нагляду у виявленні, усуненні і попередженні цих порушень.

Завданням нашого дослідження є аналіз чинного законодавства та наукової літератури з метою визначення повноважень прокурора, спрямованих на захист прав суб'єктів. Це є актуальним, тому що права людини, незважаючи на їх безперечну найвищу цінність у правовій демократичній державі, не можуть бути зведені в абсолют і бути завжди і в усіх випадках недоторканими, адже в сучасних умовах розвитку будь-якої держави практична діяльність осіб і органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю, неможлива без обмеження конституційних прав людини. Крім того, кримінальна юстиція продовжує функціонувати як механізм переслідувань, а не інститут захисту і відновлення порушених прав громадян. Вона є джерелом загрозливих авторитарних тенденцій у суспільному житті [3, с. 385].

Відповідно до положень ч. 1 ст. 30 Закону України «Про прокуратуру» прокурор вживає заходів для того, щоб органи дізнання і досудового слідства: додержувалися передбаченого законом порядку порушення кримінальних справ, розслідування діянь, що містять ознаки злочину, проведення оперативно-розшукових заходів, застосування технічних заходів, припинення та закриття справ, а також додержувалися строків провадження слідства та тримання під вартою; при розслідуванні злочинів неухильно виконували вимоги закону про всебічне, повне і об'єктивне дослідження всіх обставин справи, з'ясовували обставини, які викривають чи виправдовують обвинуваченого, а також пом'якшують і обтяжують його відповідальність [4]. М.І. Мичко слушно стверджує, що на досудових стадіях прокурор виступає у двох іпостасях: з одного боку, він є охоронцем законності, а з іншого – органом кримінального переслідування осіб, які здійснили злочин [5, с. 19]. Прокурор може втрутитися у справу на будь-якій стадії кримінального процесу, якщо цього вимагає захист конституційних прав громадян, інтересів держави та суспільства, і зобов'язаний своєчасно вжити передбачених законом заходів щодо усунення порушень закону, ким би вони не були допущені. Тобто там, де виникають проблеми з правами, свободами й обов'язками людини та громадянина, втручання прокурора є обов'язковим і необхідним.

До змісту предмета прокурорського нагляду за виконанням (додержанням) законів зазначеними органами входять два основні взаємозв'язані елементи: законність, точна відповідність вимогам закону професійної діяльності цих органів і дотримання прав та свобод людини і громадянина [6, с. 395].

Прокурорам необхідно організувати роботу таким чином, щоб перевірки виконання приписів законів при прийомі, реєстрації і обліку заяв і повідомлень про злочини мали регулярний, системний характер і передбачали виявлення не лише порушень, але і причин, з вжиттям конкретних заходів із недопущення подібних проявів у подальшому.

Прокурорський нагляд у стадії порушення кримінальної справи включає в себе перевірку виконання всіх норм, які регулюють цю стадію кримінального процесу. Зміст наглядової діяльності

прокурора в цій стадії полягає в тому, щоб, по-перше, забезпечити своєчасне порушення кримінальних справ за наявності ознак злочину, по-друге, не допустити незаконного і необґрунтованого порушення кримінальної справи, що в результаті захищає громадян від незаконного обмеження їх законних прав. Для цього прокурор уповноважений перевіряти вимоги закону при прийомі, реєстрації і розгляді повідомлень про злочини, перевіряти постанови органів розслідування про порушення кримінальних справ та про відмову у порушенні кримінальних справ.

Так, у 2009–2010 рр. результати проведених органами прокуратури перевірок засвідчили, що УМВС України у Донецькій області допускають численні порушення вимог кримінально-процесуального законодавства при реєстрації та вирішенні заяв і повідомлень про злочини, а також Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються, затвердженої наказом МВС України від 14 квітня 2004 р. № 400:

<i>2009 рік</i>	<i>2010 рік</i>
<i>Кількість перевірок обліково-реєстраційної дисципліни</i>	
751	716
<i>Виявлено прихованих злочинів</i>	
2252	1951
<i>Скасовано постанов про порушення кримінальних справ</i>	
2054	1747
<i>Виявлено злочинів шляхом нереєстрації</i>	
198	234
<i>Внесено подань</i>	
397	395
<i>Порушено дисциплінарних проваджень</i>	
966	1025
<i>Притягнуто до дисциплінарної відповідальності</i>	
1624	1609

Найчастіше приховуються від обліку такі види злочинів, як розбійні напади, грабежі, умисні тяжкі тілесні ушкодження, крадіжки державного, колективного майна, крадіжки індивідуального майна, хуліганство, порушення правил дорожнього руху.

У рамках цієї роботи поставлено за мету розглянути низку аспектів вказаної проблеми – питання законодавчого регулювання, типові порушення і можливі засоби їх виявлення – з точки зору сучасної практики прокурорського нагляду за розглядом заяв і повідомлень про злочини, більше 90 % яких, як свідчить практика, надходять до органів внутрішніх справ. У зв'язку з цим наглядаючому прокурору слід мати на увазі думку деяких процесуалістів, яка поділяється і практичними працівниками, про те, що наразі реєстрація заяв про злочини фактично не є процесуальною дією, оскільки не передбачена і прямо не регламентована кримінально-процесуальним законом. Отже, порушення порядку реєстрації повідомлень про злочини не може, на їх думку, бути «повноцінним порушенням» кримінально-процесуального закону. Із цього випливає також помилковий, на наш погляд, висновок про те, що ніяких кримінально-процесуальних перешкод для здійснення перевірочних дій до моменту реєстрації фактично не існує [7, с. 91-92].

Відповідальність за дотримання законності при прийомі і реєстрації заяв і повідомлень про злочини покладена на начальника органу внутрішніх справ. Практичний зміст цієї відповідальності виражається в щоденному контролі за своєчасністю і повнотою реєстрації, правильною веденням реєстраційної документації, вжиття невідкладних заходів з усунення виявлених порушень і притягнення винних до відповідальності.

На наш погляд, наглядова практика свідчить про те, що основними причинами зростання негативних тенденцій у сфері реєстрації заяв і повідомлень про злочини є такі:

- існуюча система обліку результатів роботи органів внутрішніх справ у співвідношенні кількості зареєстрованих і розкритих злочинів;

- недосконалість відомчого правового регулювання прийому, низька вимогливість до дотримання обліково-реєстраційної дисципліни з боку начальників органів внутрішніх справ;
- низький рівень професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ, який не дозволяє розкривати неочевидні і інші «складні» злочини;
- неефективна діяльність відомчих комісій з обліково-реєстраційної дисципліни.

Як стверджує В. Зеленецький, існує понад 20 способів приховування від обліку злочинів органами внутрішніх справ [8, с. 13].

Аналіз практики дозволив скласти перелік найбільш розповсюджених порушень закону і обліково-реєстраційної дисципліни:

- відмова заявникові у прийомі і реєстрації заяви або повідомлення про злочин;
- необґрунтоване повернення заяви про злочин заявникові у зв'язку з її «неправильним» оформленням або з метою отримання додаткової інформації про злочин, необґрунтоване надсилання заяви або повідомлення в інші органи;
- списання заяви, повідомлення про злочин без прийняття рішення за рапортом;
- вибіркова реєстрація заяв і повідомлень про конкретні злочини (приховування неочевидних, важко розкриваємих злочинів, постановка на облік як можна більшої кількості очевидних, незначних злочинів або таких, у яких особи, які їх вчинили, встановлені);
- нерєєстрація злочинів у кримінальних справах, що відокремлюються в окреме провадження, або заяв за злочинами, отриманих у ході розслідування кримінальних справ;
- необґрунтоване надсилання в кінці звітного періоду заяви, повідомлення про злочин в інший орган; при поверненні через деякий час – включення його до звітності в наступному звітному періоді;
- відсутність відповідних записів у реєстраційних обліках за наявності матеріалу про відмову в порушенні кримінальної справи;
- приєднання заяви, повідомлення про новий злочин до раніше порушеної кримінальної справи без прийняття необхідного процесуального рішення;
- реєстрація декількох заяв, повідомлень про «самостійні» злочини, які насправді є епізодами продовжуваного злочину;
- нерєєстрація, знищення, залишення без уваги заяв, повідомлень, отриманих оперативними працівниками «з оперативною метою»;
- реєстрація заяви, повідомлення про злочин лише після завершення перевірки, безпосередньо перед прийняттям процесуального рішення;
- вимагання від заявників про злочини повторних заяв про відсутність фактів раніше заявлених злочинів;
- фальсифікація заяв з проханням зупинити перевірку, а також матеріалів самих перевірок;
- прийняття, реєстрація і перевірка в кримінально-процесуальному порядку заяв про правопорушення цивільно-правового характеру в інтересах комерційних структур;
- незаведення розшукових справ за безвісти зниклими особами з одночасною постановкою їх на облік в інформаційний центр;
- приховування повідомлень про злочини, які вчинили працівники органів внутрішніх справ, у нарядах службових перевірок.

Основними, обґрунтованими теоретично і перевіренними на практиці засобами виявлення наглядючим прокурором порушень закону під час прийому і реєстрації заяв про злочини є зіставлення відомостей у різних облікових документах між собою; зіставлення відомостей в журналі реєстрації заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються, органів внутрішніх справ з інформацією про вчинені за певний період часу злочини, отриманою з підприємств, установ, організацій, інших правоохоронних і контролюючих органів, громадян; зіставлення матеріалів перевірок і кримінальних справ. Розглянемо найбільш типові приклади реалізації цих засобів. Під час ознайомлення з заявами, повідомленнями про злочини слід звертати увагу на наявність і зіставлення реквізитів: штампу реєстрації на заяві, дати складання, надходження і реєстрації заяви, відповідність реєстраційного номера заяви порядковому номеру в журналі реєстрації заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються. Під час вивчення кримінальних справ особливу увагу слід приділяти постановці на облік злочинів у зв'язку з перекваліфікацією дій винних осіб (наприклад, з

угону автотранспорту на його крадіжку), додатково виявлених в ході розслідування у багатоепізодних справах (наприклад, крадіжках із дачних ділянок). Необґрунтоване надсилання повідомлень про злочини в інші органи можна виявити зіставленням записів у облікових документах і журналах вихідної, а також вхідної кореспонденції. З метою виявлення укриття від реєстрації повідомлень про факти безвісти зниклих громадян необхідно перевіряти своєчасність реєстрації подібних заяв і заведення оперативно-розшукових справ, зіставляти наявні дані з інформацією про зникнення осіб у дитячих, лікувальних і спеціалізованих установах, матеріалів судів про визнання громадян безвісти зниклими. Важливу інформацію з питань обліково-реєстраційної дисципліни можна отримати в ході ознайомлення з документацією лікувальних установ: журналів реєстрації надходження громадян з тілесними ушкодженнями, трупів з ознаками насильницької смерті, зіставленням вказаної інформації з даними облікових документів органів внутрішніх справ. Виявити порушення порядку реєстрації повідомлень про злочини дозволяє вибіркоче вивчення обставин затримання і доставлення осіб в органи внутрішніх справ у процесі перевірки в ізоляторі тимчасового тримання. Орієнтуюча прокурора в напрямку перевірки інформація може бути також отримана з: банків – про факти виявлення підробки грошових знаків; страхових організацій – про звернення з питань виплати страхових сум у зв'язку з посяганням на майно, життя, здоров'я громадян; позавідомчої охорони – про спрацювання охоронної сигналізації і перевірки цих сигналів, паспортних служб – про втрату паспортів. Здійснюючи нагляд, прокурор не може залишати поза увагою стан відомчого контролю на даній ділянці, який характеризується якістю довідок відомчих перевірок, записів у реєстраційних документах, письмових вказівок про усунення виявлених порушень.

На наш погляд, забезпеченню прав і інтересів громадян, більш якісному контролю сприяла б поява державного законодавчого акта, який регламентував би єдиний порядок прийому, правила реєстрації, обліку повідомлень про злочини. Крім того, це створило б можливість постійного і системного контролю і нагляду за цією діяльністю.

Список використаної літератури:

1. Стоянов М. Особливості перевірки додержання вимог закону при реєстрації заяв та повідомлень про злочини та при провадженні дослідчих перевірок органами внутрішніх справ // Вісник прокуратури. – 2010. – № 4. – С. 35-41.
2. Каркач П., Лапкін А. Роль прокурора у захисті прав потерпілого в стадії порушення кримінальної справи // Вісник прокуратури. – 2009. – № 6. – С. 78-85.
3. Назаров В.В. Особливості механізму захисту прав людини у кримінальному провадженні // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 385-391.
4. Про прокуратуру: Закон України за станом на 10 травня 2005 р. – Офіц. вид. – К., 2005.
5. Мичко М.І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. – Харків, 2002.
6. Ястребов В.Б. Прокурорский надзор: Учеб. – М., 2001.
7. Яшин В.Н., Победкин А.В. Возбуждение уголовного дела: теория, практика, перспективы. – М., 2002.
8. Зеленецкий В.С. Прокурорский надзор за исполнением органами дознания и досудебного следствия законов при приеме, регистрации, проверке и разрешении заявлений и сообщений о преступлениях. – Х., 2004.

Надійшла до редакції 09.02.2012

